

CERCETĂRILE SOCIOLOGICE PRIVITE DIN PUNCT DE VEDERE GEOGRAFIC *

Cercetătorul nespecialist în sociologie, dar care vrea să pătrundă această disciplină atât de pasionat discutată și profesată în zilele noastre, rămîne cuprins de admirație în fața multiplelor științe care se grupează sub denumirea generală de sociologie. De la sociologia generală, sociologia pură, sociologia obiectivă, cosmosociologie (R. Lagrasserie), antroposociologie (Gobineau), etnosociologie, psihosociologie pînă la psihologia colectivă, interpsihologie, psihologia raselor, mulțimilor, sectelor, etc. — și nu am enumerat decît o parte din ele, luate după un catalog al unei singure edituri franceze — este o întregă gamă de nuanțe.

È greu să citești zeci de volume spre a-ți face o părere personală. De aceea, alergî la aprecierea unui om competent și ieși, de pildă, volumul apărut în 1928 intitulat *Psihologia colectivă* de Charles Blondel, profesor universitar, și membru al Institutului. Iată ce lămurire dă acest învățat : „Din nefericire toate aceste științe nu au îmbogățit cunoștința noastră, așa cum ar fi vrut ele, fiindcă nu și-au delimitat suficient domeniile reciproce, fiindcă nu și-au definit obiectul respectiv și nu și-au asigurat metodele proprii. Se pare că nu s-a stabilit între cercetători o suficientă înțelegere asupra naturii și caracterului studiilor lor. De unde o impresie destul de jenantă de confuziune și debandadă, cînd treci în aceste materii de la autorii germani, la cei italieni, englezi, americani sau francezi și, chiar, în fiecare limbă, de la un autor la altul”.

Lămurirea aceasta nu dă prea mult curaj unui nesociolog, dar pentru un geograf ea mine ea este o consolare, fiindcă arată că nu numai în geografie există imprecizuni, ci și într-o disciplină atât de amplă și atât de apreciată ca sociologia. Faptul nu trebuie să descurajeze nici pe geograf, nici pe sociolog. Acesta este stadiul obligatoriu al tuturor științelor tinere aflate încă în starea de nebuloasă.

Nu știu care e părerea sociologilor, dar pentru un străin de sociologie, care se interesează de această știință, fiindcă e silit să atingă probleme sociale în chiar exersarea științei sale, omul care a reușit, nu să întemeieze și nici să rezolve problema sociologică, ci să arunce lumina, care

---

* Reprezentant de seamă al geografiei moderne, George Vâlsan (1885—1935) propunea în conferința ținută la I.S.R. la 20 martie 1929, publicată postum în „Buletinul Societății Geografice” (1936), un demers epistemologic „fertil” pentru întemeierea geografiei ca disciplină științifică cu dese referiri la sociologie. Actuale sînt și raporturile stabilite între cele două discipline, temeiurile și căile de cooperare între geografi și sociologi, precum și distincțiile făcute între cercetările monografice de teren realizate cu studenții, care au un scop pedagogic și cele ale doctoranzilor sau ale studenților înaintați, licențiatilor, ultimele înscriindu-se în perimetrul științei. Valoroase sînt și sugestiile pentru cercetările monografice regionale (dr. I. Filipescu).

pune în relief clar atât părerile pozitive, cât și cele nesigure ale aceste științe, a fost Emile Durkheim.

Înainte de Durkheim, simțeam o dezorientare și un vag în complexitatea fenomenelor sociale, pe care nu-l umple nici legea celor trei stări a lui A. Comte, nici evoluționismul lui Spencer sau utilitarismul lui Mill, nici monografiile tupoase, abstracte și fără contur precis ale volumelor cu copertă verde din „Bibliothèque de philosophie contemporaine”.

Nu știu dacă exagerez, dar personal am avut impresia că *Regulile metodei sociologice* au avut aceeași importanță pentru dezvoltarea sociologiei contemporane ca și *Discours de la Méthode* al lui Descartes pentru filosofia modernă. Îndrăzneală și convingere, avânt, logică, precizie de gândire și de exprimare. Un cristal în care se încheagă o concepție unitară, răspunzând în *felul său* la toate întrebările esențiale care se puteau pune într-un domeniu pînă atunci înecat sau în imensitatea faptelor concrete sau în speculații dubioase. Cunosc obiecțiunile aduse acestei teorii și pe unele le cred justificate și grave, dar cred că ele nu micșorează valoarea de propulsor și de punct de sprijin în toată dezvoltarea ulterioară a sociologiei.

Minunea aceasta a îndeplinit-o Durkheim, prin curajul de a trata sociologia ca pe o știință de fapte aproape concrete, similară științelor naturale, ca pe o știință de *lucruri*, care au un fel de existență ulterioară, apăsînd asupra noastră, constrîngîndu-ne ca și lucrurile fizice. Se știa de la Comte, că societatea nu se arată ca o simplă totalizare a fenomenelor sufletești a grupului de indivizi, ci ca o realitate de esență deosebită, de așezat între realitatea biologică și realitatea psihologică, însă pe același plan cu ele. Durkheim adaugă că societatea poate fi studiată obiectiv prin metode similare cu ale științelor naturale (...).

Sufletul social există la nașterea noastră, ne silește să-l adoptăm și să ne petrecem viața în îngrădirile impuse de el, va continua să existe după moartea noastră ca indivizi, fără să-și tulbure într-un nimic legile sale, independente de legile sufletului individual.

Manifestările sufletului social le vom găsi deci nu în individ, ci în societate, în colectivitate și anume în instituțiile ei ...

Așa că societatea o putem studia, nu în abstract, ci în instituții, care sînt fixate în legi, regulamente, tradiții, ușor de înregistrat și de supus analizei, precum gîndirea noastră se traduce în cuvînt, care poate fi scris și studiat spre a da naștere științei lingvistice, precum plantele pot fi fixate într-un ierbar și studiate în vederea științei botanice.

Sociologia are deci un obiect propriu, obiect pe care nu îl mai are nici o altă știință și acest obiect poate fi studiat în manifestări concrete, de la exterior, prin metode analoage metodelor naturaliste. Dintr-o dată concepția sociologică devine accesibilă naturalistului, deci și geografului, care necesar nu poate studia fenomenele naturii decît tot prin latua lor externă. Acesta e un important punct de contact între geografie și sociologie, care poate fi utilizat de ambele științe. Dar nu e singurul.

Spre a înțelege raportul între aceste două științe și apoi spre a vedea ce folos poate trage sociologul din geografie, să ni se permită o incursiune în domeniul geografiei moderne.

Geografia caută să hămurească fizionomia globului terestru. Se va obiecta că o știință despre glob e un obiect destul de vag. Desigur. Tot atât de vag ca o știință despre om sau chiar o știință despre societate.

Totul depinde de ce se caută sub aceste titulaturi vagi. De altfel, există o mulțime de științe speciale, care își găsesc hrana pe suprafața globului terestru, alegând fiecare o categorie de fenomene speciale (...).

Fiecare s-a putut constitui în *știință*, fiindcă a renunțat la tot ce nu s-a referit la o singură categorie de fenomene. Geografia nu poate face aceasta, fără a repeta ceea ce au aflat sau vor afla științele speciale. Ea dacă renunța la întreg, adică la privirea de ansamblu asupra globului, ar renunța la însăși originalitatea obiectului său, deci trebuie să dispară. *Poate însă o știință îmbrățișa toate complexele de fenomene și imensitatea globului?* Aceasta e problema care se pune de un secol geografiei moderne. Problema care a fost întoarsă pe toate laturile, în dorința de a crea din geografie o știință analoagă științelor naturii speciale. S-a văzut însă că pe această cale, geografia nu poate ajunge la rezultate proprii, ci numai la rezultate menite să fie înglobate, mai curînd sau mai tîrziu, de științele speciale. Geografia muncea pentru alții.

Astfel, s-au desprins încetul cu încetul din trunchiul geografic ramuri care s-au individualizat, alcătuiind științe independente și acestea nu mai recunosc decît un raport de vecinătate cu geografia. A fost o activitate extrem de fecundă pentru progresul științei în genere, dar mai puțin în folosul geografiei. Și atunci în timpurile cele mai noi s-a produs un reviriment. Trebuia găsită o altă cale, pe care mergînd, să nu intri în domeniul științelor vecine. Aceasta se putea numai cu o singură condiție: a nu descompune complexitatea fenomenelor și unitatea globului în categorii de fenomene speciale, ci a privi sintetic fața pămîntului.

Celelalte științe naturale aleg *un* aspect al acestei complexități și îl *analizează*, deosebindu-l de rest (...).

Geografia nu exclude analiza, căci explicarea geografică e o analiză. Dar, această analiză pornește de la complexitatea peisajului și se întoarce iarăși la o sinteză. Factorii geografiei îi studiază izolat spre a putea să le înțelegem mai bine îmbinarea în rezultante mai simple sau mai complexe. Procedura pur analitică nu e suficientă în geografie, căci, cum am spus, ar duce-o la înglobarea în științe parțiale. Spre deosebire de științele speciale, geografia studiază intensitatea, varietatea, extensiunea fiecărui factor pe toată fața globului (...).

Punctul de vedere geografic are valoarea lui, pe care nu știu dacă o mai împărtășește cu o altă știință. De altfel și științele clasice încep a-și întoarce ochii spre realitatea complexă, care li se pare din ce în ce mai interesantă. Urmează și ele același drum ca și geografia: începe a folosi rezultatele teoretice ca un *instrument* pentru cercetarea complexă a naturii. Însăși sociologia calcă pe același drum. Multe din caracterizările pe care le-am adus geografiei pînă acum: știință *sintetică*, *complexitate* de fenomene, *tipuri*, *familii*, se întîlnesc des și în sociologie. Durkheim vorbește întocmai cum ar vorbi un geograf: „Refuzăm a explica cel mai complex prin cel mai simplu (*Règles*, VII) ... De cîte ori elemente diferite, combinîndu-se emană, prin faptul combinării lor, fenomene noi, trebuie să admiți că aceste fenomene sînt situate, *nu în elemente, ci în totul format prin unirea lor*”. Ce înseamnă aceasta decît complexitatea luată ca fenomen de bază, elementar, cum considerăm noi în geografie muntele sau fluviul? Sau *mentalitatea grupurilor nu e cea a indivizilor*, nu e același lucru ca și cum ai spune: o mare e cu totul altceva decît suma picăturilor de apă care o

formează. E ceva nou, cu însușiri deosebite, cu pricini și urmări deosebite decât a picăturilor de apă; două lumi diferite, deși nimeni nu contestă existența picăturilor de apă în mare.

De altfel, filosofii, și-au dat seama de insuficiența clădirii științifice. Citez numai un pasaj caracteristic din Boutroux (*Science et Religion*): „Pentru ce toate științele să fie create pe același tipic și de ce acest tipic să fie al necesităților fizice? . . . Pentru ce știința să facă excepție de la această regulă, pentru că e o *datorie a spiritului uman de a-și modela conceptele după realitate* și nu de a impune realităților caracterele concepțiilor tale? De ce însăși metoda în știința clasică nu s-ar adapta și ea obiceiului?” (115).

Aceste protestări contra științei clasice sînt în legătură cu o întorsătură nouă pe care o ia toată eugetarea modernă. De cite ori nu i s-a întîmpat geografului privit cu o compătimire, ca un animal semi-științific, de savanți care toată viața au studiat un parazit al unui alt parazit din intestinul unui pește sau de un savant care toată viața a urmărit la microscop, evoluția celulelor într-o rădăcină de păstîrnac! Din înălțimea științei lor exacte, cu legi fixe, cu temelii neclintite, pe care se ridică necontenit etaje pentru eternitate, din adăpostul clădirii pe care o întemeiasc citeva genii, iar el se mulțumea să lipească ipsisos la un geam șubred, învățatul nostru binevoia să arunce o privire uimită și ironică asupra zbaterii tale, care i se pare inutilă și ridicolă. Dar iată că vin cutremure provocate de titani ca Poincaré, Curie, care tulbură această liniște olimpică. Temeliile apar mai puțin solide, perspective noi se deschid prin crăpăturile zidurilor, se simte nevoia de revizuire, de reparații. Prin colțurile cele mai ferite suflă un vînt de neliniște, de nesiguranță. Îndoiala intră pînă în matematici și astronomie. Spațiul și timpul devin relative. Ce părea lege bine stabilită se arată ca miraj, se recunoaște că s-a dat prea mare încredere formalismului logic, că siguranța e pur omenească nu universală, că realitatea poate fi alta. Încep revizuirea în principii și metode, ochii se întorc spre realitatea complexă, se recunoaște că s-a simplificat prea mult, că s-a făcut prea multă abstracțiune. Apar dintr-o dată științe de limită ca geofizica, geochimia, geobotanica, geomorfologia, pînă și geopolitica și geopsihologia. Aceasta arată că stăruința geografiei de a rămîne la datele realității, nu a fost greșită, măcar pentru folosul pe care l-au avut celelalte științe silite să se apropie mai mult de fața pămîntului.

Am făcut această incursiune în domeniul geografiei, nu numai fiindcă găsesc asemănări între sociologie și disciplina geografică, ceea ce poate fi de folos sociologului, dar și fiindcă pe o latură, vecinătatea devine contact și într-o anumite privință chiar pătrundere. Se știe că geografia are o gamă foarte întinsă de preocupări: de la totalitatea globului terestru și de la influențele foarte importante pe care pămîntul le primește din partea mediului cosmic, pînă la geografia umană, geografia străpunge toate domeniile cunoscute: fizic, biologic și psihic. Aceasta aduce mari dificultăți, dar e însoțită și de un folos pe care nu știu dacă îl mai are o altă știință. Geografia face sinteze parțiale, care toate se însumează în marea sinteză a imaginii globului pămîntesc. Trebuind să lucreze cu elemente atît de variate, ea nu-și poate crea rezultatele decît *dozînd* factorii și *dînd* fiecărui importanța *relativă*, mai mare sau mai mică, pe care o are imaginea parțială sau totală a pămîntului. Îmi permit să repet o imagine pe care am întrebuintat-o și altă dată. Pentru geograf pămîntul e o scenă pe care

se desfășoară imensa dramă a naturii. Geograful urmărește peripețiile acestei drame cu multe personaje, fiecare avînd caracterul său, prezentîndu-se ca un factor puternic și decisiv sau ca un factor secundar și putînd influența numai în asociere cu alții, așa cum face corul în tragedia antică. Geograful este deci forțat, spre a avea o imagine exactă a feței pămîntului, să cunoască, felul fiecărui factor și să-i dea valoarea pe care o are în *raport cu ceilalți factori*. Aceasta înseamnă că geografia nu părăsesc pe nimeni, nici nu pune în evidență, din simpatie, pe un factor în paguba altora. Dar această părăsire o au toate celelalte științe. De exemplu, botanica trece în primul plan elementul vegetal, lăsînd în umbră pe celelalte. Sociologia pune în evidență societatea, dînd un rol secundar restului naturii. Fiecare știință specială se ocupă de copiii săi, ceea ce înseamnă că de multe ori nedreptățește pe ai vecinului. Singură geografia nu o poate face, fiindcă ea are în vedere complexitatea față de care un element apare în valoarea sa relativă. Singură geografia e cu adevărat *obiectivă* prin chiar obiectul său.

Față de întregul pămînt, *viața* e un element foarte important, dar nu elementul cel mai important. Viața animală e numai o parte a vieții, iar viața omenească numai o parte foarte redusă a vieții animale. Conștiința acestor raporturi face ca un geograf să vadă cu alți ochi viața omenească pe fața pămîntului, decît o vede un antropolog sau un sociolog. Omul și societatea e un element foarte interesant *în proporțiile sale reduse*. El nu e decît un singur factor, de multe ori modest, în componenta în care pot juca rol principal puterile fizice sau puterile biologice. *Ce înseamnă omul în regiunile polare, unde se luptă aproape singure forțele aeriene și apa transformată în gheață?*

Ce înseamnă omul în pustia în care vîntul și temperatura se luptă cu stîncile? Ce înseamnă omul în pădurile ecuatoriale unde stăpînirea o au uriași vegetali, hrăniți pînă la saturație de soare și ploaie? Ce înseamnă omul în adîncimea întunecoasă a oceanelor, unde chiar viața vegetală lipsește cu totul, iar viața animală e adunată în mase de mii de ori mai considerabile decît toată omenirea risipită pe fața pămîntului? Înseamnă însă mult omul în ținuturi ca India, China, Europa unde omenirea se îndeasă în milioane de exemplare și pe alocuri de mii de ani, așa că se poate spune că pînă și solul e umanizat, fiind alcătuit din rămășițe omenești. Înseamnă mult omul în America, unde un grup restrîns și risipit de omenire a prefăcut, văzînd cu ochii aspectul unui continent și unde omenirea crește ca un funiclar.

Toate acestea le spune spre a lămuri punctul de vedere special geografic, căci el ne va ajuta să descurecăm cearta dintre sociologi și geografi, privitor la morfologia socială și la geografia umană sau antropogeografie.

E curios că tocmai școala lui Durkheim care a fixat în sociologie norme atît de apropiate normelor geografiei, tocmai această școală nu a văzut diferența între cele două discipline și a crezut că sociologia se poate substitui foarte ușor geografiei în cercetările sale despre om. E drept, disenția a pornit de la teoria geografică simplistă a lui Ratzel, care afirmase că omul e subjugat condițiilor geografice și care stabilea un determinism hotărît în geografia umană, părere de care nu am scăpat încă pînă în zilele noastre. Totuși, sociologii, combătînd determinismul lui Ratzel, au exagerat și au lovit în însăși principiile geografiei umane, deși un geograf ca Vidal de la Blache luase poziție hotărît deosebită de a lui Ratzel.

Sociologii spuneau că geografia nu are să se amestece în studiul omului, care rămîne un apanaj exclusiv al sociologiei. *Pentru ce nu se poate ocupa geografia de om?* Fiindcă pune, întotdeauna, pe om în dependență de pămînt, cînd în realitate există manifestări sociale complet desprinse de necesitățile geografice. Dependența necesară a omului față de pămînt o susținea însă Ratzel și școala lui. Vidal de la Blache și geografia actuală nici nu se gîndesc să lege pe om de pămînt, ci numai să-l arate în cadrul de natură din care face parte ca orice altă formație animală sau vegetală. Vidal de la Blache spunea : „Studiem pe om în geografie, fiindcă omul e unul din agenții puternici care lucrează la modificarea suprafeței pămîntului” (Fabvre, 70).

Aceasta e foarte clar, decurge din esența geografiei. Deci, sociologii nu au dreptul de a expulza pe geografi din domeniul uman. Dar să zicem că în adevăr îl expulzează, sau că geografia, acuzată de ambiții prea mari, se pocăiește și renunță a se ocupa de om. Atunci bineînțeles sociologia, ca să fie completă, trebuie să se ocupe ea de raporturile dintre om și natură, în ceea ce Durkheim numește morfologia socială. Ca să o faci serios, nu e suficient să fii sociolog; trebuie să înveți geografie. Mediul geografic e foarte complex. Trebuie să ai experiență de a-l descoperi în complexitatea lui. Este nevoie de o adîncă cunoaștere a elementelor geografice ale naturii, căci adesea e vorba de sinteze foarte fine, în care componentele variază local. Ochiul cercetătorului trebuie să fie un instrument de precizie, sensibil la toate variațiile. Aceasta însă nu se poate face de mintuală, nici nu se poate acoperi cu vorbe. Deci sociologul serios trebuie să fie și geograf serios sau să recurgă la un geograf. Și astfel ajungem la o situație paradoxală : geograful nu are voie să se ocupe de om, dar totuși sociologul trebuie să devină geograf sau să-și angajeze în serviciu un geograf. Așa că sociologia de fapt admite geografia — dar numai pe ușa din dos. Păcatul prea marelui ambiții, de care a fost acuzată geografia, se întoarce asupra sociologiei. Acesta e singurul rezultat al acestei certe, dacă nu căutăm să ne mințim cu vorbe.

Din ce am spus pînă acum se poate vedea că Morfologia socială nu poate înlocui geografia. Nici nu ar fi interesant să o facă. Avem a face cu două științe deosebite, ale căror sfere numai în parte se încrucișează. Geograful recunoaște că o parte de sociologie îi este cu totul străină. Societatea îl interesează numai intrucit intră ca factor în complexul terestru. Dar în această privință niciodată morfologia socială nu îl va învăța ce să facă. S-a spus că geografia întregă constă în analiza peisajului. În acest peisaj, pentru geograf, omul nu e decît ornamentul final, elementul care animă și dă culoare, ca în tablourile picturale de peisaje, în care se pune pe primul plan o persoană sau un grup în culori mai vii, cu gesturi potrivite, ca să iasă mai bine, în contrast, însăși valoarea ansamblului. Spre a continua comparația, morfologia socială e mai mult un portret sau un tablou de grupuri de oameni, în care natura reprezintă numai un fond decorativ abia schițat, ca pînza să nu rămînă cu totul goală. Fiecare are alte preocupări, alte procedee. Fiecare e folositor în felul său.

De altfel, cuvîntul cel mai potrivit în această discuție l-a spus un eminent sociolog Henri Hauser, din chiar școala lui Durkheim : „Cît despre întrebarea dacă un fapt ține de sociologie, de geografie sau de istorie, aici vom mărturisi iremediabila infirmitate a spiritului meu : nu înțeleg po-

ziția acestei probleme și chiar de-aș înțelege-o, ea m-ar lăsa complet indiferent. Ce doresc eu să aflu nu e nici sociologie, nici geografie, nici istorie, ci *fapte umane*, fapte de societate care se petrec într-un anume loc și anume timp. Nevoia logică de a crea instrumente de investigare distincte, nu trebuie să ne facă orbi de unitatea obiectului însuși”.

Aceasta importă deocamdată : adunarea științifică a faptelor, acumularea materialului corect și bogat, din care să se poată alimenta atât sociologul, cit și geograful, cit și alt cercetător venit din alt domeniu al științei. În această privință nu se poate vorbi decît cu laudă de cercetările monografice pe care le face dl. Gusti și colaboratorii săi.

Cred că nu va surprinde pe nimeni dacă voi spune că astfel de cercetări monografice sînt cunoscute și practicate demult în geografie. De altfel, lucrul e firesc pentru o disciplină științifică atît de legată de pămînt și de aspectele lui diferite. Aceste aspecte diferite, spre a fi cunoscute, trebuie cercetate, atent, pas cu pas, pe toată întinderea unei țări și numai pe baza acestui material exact de constatări se poate face ulterior geografia unei regiuni, a unei provincii sau a unei țări. La Cluj, cercetări monografice se fac de zece ani și un candidat nu se poate prezenta la licență pînă ce nu a prezentat o cercetare monografică făcută pe teren și aprobată de profesor. Arhiva Institutului de Geografie din Cluj are vreo 60 de astfel de monografii publicabile. Dintre ele numai vreo zece au fost publicate, iar două au fost dezvoltate și adîncite în așa fel încît au putut fi prezentate și admise ca teze de doctorat. Unele din aceste lucrări au fost semnalate cu elogii de revistele străine de geografie, chiar din America.

Numai pe baza acestei experiențe monografice, la care personal am lucrat pe teren din 1910, cu prilejul cercetărilor din Banatul iugoslav, îmi voi permite observările de mai jos, în speranța că ele vor înlesni să faceți comparații și să alegeți părțile care vi se vor părea bune din procedarea noastră geografică și să atuncați părțile care veți crede că nu se potrivesc cu cercetările dv. din punct de vedere sociologic. Nici prin gînd nu-mi trece de a recomanda felul nostru de cercetare ca bun și pentru dv. Cum am mai spus, sociologia și geografia au puncte de vedere deosebite. Ce poate fi excelent într-un domeniu, poate fi dubios sau chiar inutil și vătămător în celălalt. E totuși vorba de o experiență similară și aceasta nu poate fi nefolositoare. Chiar dacă e complet respinsă, ea va face să vă întăriți mai mult punctul D-voastră de vedere.

Un prim lucru de menționat este că noi distingem două feluri de cercetări pe teren : cercetarea *didactică* și cercetarea *științifică*. În prima, profesorul, însoțit de cît mai mulți studenți, străbate în cîteva zile o regiune și arată cum trebuie făcută explorarea regiunii. E un fel de *lecție practică* în care nu se pune greutate pe valoarea materialului, ci pe felul cum trebuie adunat științific acest material. Această lecție e precedată de o întregă preparare de seminar, — cel puțin o lună — în care toți participanții lucrează cu hărți și cu literatura științifică referitoare la regiune, astfel că înainte de a ajunge pe teren să aibă o icoană aproximativă a regiunii, așa cum ea reiese din munca de cabinet. Această icoană aproximativă e folositoare pentru orientare, pentru punerea jaloanelor în vederea problemelor de urmărit pe teren. Excursia care urmează, arată diferența între rezultatele obținute în cabinet și realitatea faptelor de pe teren. În excursie, se insistă, în special, asupra elementelor care nu apar prin munca de cabinet,

asupra nuanțelor caracteristice locale, atît de natură fizică, cît și umană, asupra felului cum se pot lua informații din gura locuitorilor, pe cît mai repede și mai veridic. Aceste exerciții, repetate în fiecare an, dau studentului înaintat, o experiență, pe care o poate utiliza în vederea lucrării sale personale.

Cu aceasta trecem la a doua categorie de cercetări pe teren: cercetarea *științifică*, făcută numai de studenții înaintați, licențiați sau doctoranzi, însoțiți uneori pentru controlul constatărilor excepționale, fie de un asistent sau șef de lucrări, fie de însuși profesorul. Cercetarea științifică noi nu o facem în grup numeros. Cel mult două, trei sau patru persoane, dar de obicei cercetătorul o face singur, rămînînd la fața locului o lună, două, trei, revenind ulterior dacă e nevoie. În această privință, Institutul pune la dispoziție fonduri de cercetare, instrumente și material științific. E de preferat ca cercetătorul să fie născut în regiunea cercetată sau să fi trăit mai mult timp în ea sau să fie o persoană cunoscută și apreciată de localnici. Nu e necesar să fie întotdeauna așa, dar e bine să fie așa. Cînd petreci ani de zile într-un ținut, chiar fără gînd de a face geografie sau a studia din alt punct de vedere regiunea, păstrezi icoane și stări sufletești, te adaptezi ținutului în așa fel că mai tîrziu, cînd vii înarmat cu cunoștințe necesare, toate amintirile vechi sînt ca niște prieteni buni sfătuitoari, arătîndu-ți calea de urmat spre a ajunge la descoperirea adevărului.

De aceea un ideal ar fi, după părerea mea personală, cînd preoții, învățătorii și în genere intelectualii s-ar ocupa de cercetarea ținutului lor. Bineînțeles cu o condiție: de a fi bine pregătiți în vederea unor astfel de cercetări. Lucrul nu e exclus și inrealizabil. Am avut dovada. În 1919 și 1920 am avut la Universitatea din Cluj o invazie de preoți și învățător — așa numiții cursiști — care nu au urmărit decît cursurile și seminariile a două luni de vară. Cu această sumară pregătire, eișiva au făcut monografii excelente. O serie de astfel de bune monografii publicate pot servi ca model celor ce nu pot veni în contact cu universitatea. Rezultatul nu va fi extraordinar, dar un început e mai mult decît nimic și acest început poate servi ca bază pentru lucrări din ce în ce mai bune și mai adîncite. Cel puțin așa s-a făcut progres în geografie și nu se poate contesta că de la primele explorări pline de povestiri și un imens balast de inutilități, pînă la expedițiile științifice din zilele noastre, progresul este enorm. În orice caz, astfel de monografii locale modeste pot servi ca punct de sprijin cercetătorului pregătit serios în universitate, care va izbuti să dea opera de știință superioară.

Mărturisesc că mă tem de cercetarea *științifică* făcută în grup numeros, în răstimpul unei săptămîni, două sau chiar o lună, într-o regiune necunoscută celor mai mulți dintre cercetători, chiar cînd sînt studenți sau licențiați minimat pregătiți și plini de toată ardoarea neofitului. Plecăm din universitate cu o anume concepție intelectuală despre societate și despre felul cum trebuie cercetată. Deci, plecăm cu o *teorie* pe care căutăm să o aplicăm pe teren. Plecăm *deformați* intelectual, căci orice specializare este o deformare. Sosim într-un sat, care reprezintă și el un grup social, cu o anume *deformare proprie*, pe care tocmai dorim să o descoperim. Unele caractere se arată de la prima vedere, dar multe și poate cele esențiale cer *timp* ca să le descoperim. Timpul e însă scurt, planul e vast, totul trebuie făcut repede. De altfel, să ne gîndim numai ce înseamnă de-

barcarea unui grup numeros de oameni învățați într-un sat, care n-a mai văzut niciodată așa ceva. Tot satul e profund tulburat. Grupul care pînă acum trăia o viață normală, intră decedat în anormal. A venit în contact cu o lume nouă, misterioasă, enigmatică. Se deșteaptă griji, speranțe, curiozitate, timiditate. Orășeni care adună lumea și întrecă, intră prin case și cercetează, însemnează pe hîrtie ! E vorba de un bir nou, de împărțirea pămîntului, de corvoadă nouă, de dreptatea mult așteptată, de încetarea sărăciei ? Ce zarvă ! Cînd intri într-o casă zîmbitor, prieteros, gospodina ascunde ce nu trebuie să se vadă, își potrivește basmama, schimbă șorțul, șterge la nas pe copil, îl amenință să tacă, dă cu piciorul în ciine și cu văturaiul în pisică. Gospodarul speriat întrebă amenințător sau batjocoritor sau plîngător și umil. Se poate spune că acesta e aspectul obișnuit al casei ? Dar ce se întîmplă în fiecare casă, se întîmplă cu tot satul. Întreg satul și-a schimbat înfățișarea normală. Nu poți înregistra decît această înfățișare deformată. Dar cînd încerci să aduni material din gura săteanului. Să admitem că găsești toată bunăvoiața și că satul e gata să spună tot, fără minciună — ceea ce nu se întîmplă întotdeauna. Dar oricîtă bunăvoință ar avea săteanul, el nu răspunde decît la ce îl întrebî d-ta, afară dacă întîmplarea nu face să descoperi un fapt neprevăzut. Dar d-ta întrebî *ce știi și ce te interesează* pentru d-ta. În realitate controlezi cum se prezintă grupul social față de chestionarul d-tale. Materialul se adună, dar poți spune că el e în realitate un material științific. Toate acestea trebuie făcute repede, de diferite grupuri de cercetători (mai mult sau mai puțin dibaci), care anchetează diferite grupe de săteni (mai mult sau mai puțin binevoitori, mai deștepți sau mai proști). Să te ferească Dumnezeu de bătrînul ghiduş care ți-a mirosit naivitatea ! Uneori numai risul celorlalți te face să-ți dai seama că ai pus pe hîrtie minciună curată. Îndeosebi, procedul chestionarului cu întrebări și răspunsuri, trebuie aplicat cu mare băgare de seamă. Care din noi ar răspunde cu plăcere, întreat în această sală, cîte perechi de ghete are, cîte costume, cum s-a hrănit astăzi și cum se hrănește de obicei. Aceasta însă trebuie să o facem cînd vrem să stabilim un buget de gospodărie. Și să nu uităm că amorul propriu, bănuiala de cine știe ce neajuns viitor, sîiala de a da relații familiale, e mult mai mare la un țaran — și în genere la primitiv — decît la un student luminat și exercitat în vederea unei anchete sociale. Iar dacă aș avea o superstiție, de pildă să ating un lemn ca să nu-mi meargă rău sau să mă feresc a păși peste prag cu piciorul stîng sau să aprind țigara cu al treilea la același chibrit sau să-mi fac cruce înainte de examen sau să nu plec în călătorie marța sau în zi de 13, credeți că v-aș spune-o dintr-o dată dv., de hatîrul unei chestionar sociologic ? Desigur că nu ! Aș ride ca și dv. de superstițioși și dacă nu mi-aș putea face cruce cu mina, aș face-o cu limba în cerul gurii.

Deci cea mai bună cercetare științifică valabilă, cred că se face cînd cercetătorul se ascunde cît mai bine, cînd nu provoacă decît cu mare dibăcie o manifestare socială, cînd asistă ca spectator atent dar necunoscut, cînd notează neobservat. Și aceste condiții rar le poate îndeplini, nu numai un grup, ci chiar un singur individ, care a apărut necunoscut în sat, atrăgînd atenția și curiozitatea și pleacă peste cîteva zile. Aceste condiții le poate îndeplini cercetătorii cunoscuți mai demult în regiune, care stau mai mult timp în ținutul studiat. Mai bine le pot îndeplini însă cei născuți și creșcuți în sat, amestecați de mult în viața intimă a satului.

Satul. Și aceasta e o întrebare. Monografia unui sat ! Mă întreb dacă această mărginire în spațiu poate fi compensată prin rezultatele obținute. Ca geograf, mărturisesc că cercetarea monografică a unei singure comune, prezintă un interes mediocru. Monografia unei singure localități lasă impresia unei lucrări complete, dar suferă de defectul iremediabil de a fi o *adunare de material*, nesuținută de interesul problemelor care se deschid prin comparație. Mai potrivit este de a face studiul nu al unei singure localități, ci al unei regiuni unitare, fie din punct de vedere geografic (regiune naturală), fie din punct de vedere etnic, social, economic. Monografia unei singure localități nu este decât un capitol al unei monografii geografice ; ea poate servi ca bază preliminară la care nu se poate rămâne. Numai când vom ieși din unitatea satului, începe interesul geografic. Pentru rest nu e nevoie să se studieze fiecare comună tot atât de adâncit ca prima, căci o mare parte din caractere sînt identice ; se vor studia numai diferențele, variațiile de aspecte. Însă aceasta e adevărata cercetare. Aceste variații sînt în legătură cu motive geografice, etnice, istorice, sociale, economice și astfel cu încetul se definește întreaga regiune și se deschid probleme uneori deosebit de interesante. Numai concepută astfel o monografie devine *geografică*, fiindcă în acest chip se permite nu numai aflarea a o mulțime de probleme, ascunse în cazul cînd se studiază o singură comună, ci și urmărirea *extensiunii*, repartizării fenomenelor, delimitarea cartografică, aflarea centrelor, propagarea sau regresivitatea fenomenelor, insulelor izolate, soluțiile de continuitate, încrucișările de influențe, o mulțime de aspecte de care nu se poate vorbi în cazul monografiei unei singure comune.

Pot aduce vreun folos pentru dv. aceste reflexiuni ale unui geograf ? Rămîne să hotărîți dv. Cît despre mine, care prețuiesc mai presus decît orice astfel de cercetări la fața locului, singure în stare să ne dea adevărurile acum abia întrezărite, asupra pămîntului și poporului românesc, vă pot asigura că îmi va face plăcere de a vă sta la dispoziție pentru orice lămurire.

GEORGE VĂLSAN